

Булінг в освітньому середовищі: інструменти виявлення, психопрофілактика та шляхи подолання

Пахомов Ілля Володимирович

старший викладач кафедри педагогіки, психології та менеджменту
Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України

ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Професійна освіта є складником української системи освіти, де здобувачі освіти можуть опанувати знаннями, уміннями і навичками за певною професією. Здобути робітничу кваліфікацію можна в ліцензованих МОН закладах професійної освіти. Серед типів таких закладів – професійні училища, ліцеї, центри, навчально-курсові комбінати тощо. Важливою перевагою професійної освіти є її гнучкість та швидка реакція на запити ринку праці: нині пройти навчання в закладах професійної освіти можуть не лише вчорашні випускники закладів загальної середньої освіти, а й дорослі, які хочуть підвищити кваліфікацію або змінити професію

Заклади професійної освіти мають різне спрямування і навчають сотням професій. Станом на 1 січня 2025 року в Україні працює понад 0,7 тис. закладів професійної освіти, з яких найбільше розташовано на Дніпропетровщині (понад 50 закладів), Львівщині (понад 50 закладів) та Київщині (понад 40 закладів). Станом на січень 2025 року професійну освіту здобувають понад 240 тис. здобувачів освіти, серед них 164 тис. – вступили до закладу професійної освіти після 9-го класу та навчалися зі здобуттям повної загальної середньої освіти. Найбільше здобувачів професійної освіти навчається на Дніпропетровщині (понад 20 тис. осіб), Львівщині (понад 20 тис. осіб) та Київщині (понад 13 тис. осіб). У м. Києві професійну освіту здобувають понад 12 тис. осіб.

В закладах професійної освіти здобувачі не тільки формують професійні компетентності, з ними також проводиться цілеспрямована виховна, соціальна та психологічна робота, яку здійснюють: заступник з виховної роботи, вихователь гуртожитку, майстри виробничого навчання, класні керівники, психолог та соціальний педагог. Одним з напрямків цієї роботи є протидія булінгу в освітньому середовищі закладу професійної освіти.

Під булінгом (цькуванням) ми розуміємо психологічне, фізичне, економічне, сексуальне насильство, зокрема й через електронну комунікацію, що вчиняється щодо здобувача професійної освіти та (або) такою особою щодо інших учасників освітнього процесу. Суб'єктом реагування в разі настання випадку булінгу (цькування) в закладах професійної освіти насамперед є

керівники та інші працівники закладів освіти, у разі необхідності вони можуть залучати служби у справах дітей, центри соціальних служб та територіальні органи (підрозділи) Національної поліції України.

Профілактика та протидія булінгу в закладах професійної освіти базується на основі нормативно-правових документів: Закону України від 18 грудня 2018 року № 2657-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» та наказу МОН від 28.12.2019 № 1646 «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти».

Профілактика та попередження булінгу в закладах професійної освіти є обов'язком кожного педагогічного працівника – від директора до технічного працівника. Директор закладу професійної освіти сприяє здоровому способу життя здобувачів освіти та працівників закладу освіти; забезпечує створення у закладі освіти безпечного освітнього середовища, вільного від насильства та булінгу (цькування); а також розробляє, затверджує та оприлюднює план заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу в закладі освіти.

Керівник закладу професійної освіти в разі отримання заяви або повідомлення про випадок булінгу (цькування) повинен дотримуватися певного алгоритму дій. Насамперед у строк, що не перевищує однієї доби, він повідомляє територіальний орган (підрозділ) Національної поліції України, принаймні одного з батьків або інших законних представників здобувача освіти, який став стороною булінгу (цькування).

Також директор розглядає заяви про випадки булінгу (цькування) здобувачів освіти, їхніх батьків, законних представників, інших осіб та видає рішення про проведення розслідування; скликає засідання комісії з розгляду випадків булінгу (цькування) не пізніше ніж упродовж трьох робочих днів з дня отримання заяви або повідомлення для ухвалення рішення за результатами проведеного розслідування та вживає відповідних заходів реагування.

Якщо потрібно, директор закладу професійної освіти викликає бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги для надання екстреної медичної допомоги; повідомляє службу у справах дітей з метою розв'язання питання щодо соціального захисту здобувача освіти, який став стороною булінгу (цькування), з'ясування причин, які призвели до випадку булінгу (цькування) та вжиття заходів для усунення таких причин.

Крім того, він повідомляє центр соціальних служб з метою здійснення оцінювання потреб сторін булінгу (цькування), визначення соціальних послуг та методів соціальної роботи, забезпечення психологічної підтримки та надання соціальних послуг на рівні громади. Також керівник закладу професійної освіти забезпечує виконання заходів для надання соціальних та психолого-педагогічних

послуг здобувачам освіти, які вчинили булінг, стали його свідками або постраждали від булінгу (цькування).

Надзвичайно важливою в процесі профілактики та протидії булінгу в освітньому середовищі закладів професійної освіти є роль соціального педагога закладу освіти. Він сприяє формуванню у здобувачів освіти відповідальної поведінки, культури здорового способу життя, збереженню репродуктивного здоров'я; сприяє запобіганню конфліктних ситуацій, що виникають під час освітнього процесу; здійснює розроблення та проведення профілактичних, інформаційно-освітніх заходів у закладах освіти з метою захисту прав і свобод, формування у дітей ціннісних життєвих навичок та моделей поведінки; а також інформує учасників освітнього процесу щодо контактних даних національної поліції, психологів, медиків, гарячих ліній, куди вони можуть звертатися, якщо стали жертвами або свідками булінгу.

Соціальний педагог закладу професійної освіти в разі отримання заяви або повідомлення про випадок булінгу (цькування) бере участь у наданні допомоги постраждалим від насильства та іншим сторонам булінгу; а також сприяє захисту прав здобувачів освіти від будь-яких видів і форм насильства, представляє їхні інтереси у правоохоронних і судових органах тощо.

Важко переоцінити і роль практичного психолога закладу професійної освіти в процесі профілактики та протидії булінгу в освітньому середовищі закладів освіти. Він здійснює реалізацію розвивальних, профілактичних, просвітницьких, корекційних програм; сприяє формуванню у здобувачів освіти відповідальної і безпечної поведінки в ситуаціях ризику, навичок здорового способу життя; а також сприяє запобіганню будь-яких видів і форм насильства та конфліктів серед здобувачів освіти.

В разі отримання заяви або повідомлення про випадок булінгу (цькування) практичний психолог закладу професійної освіти здійснює роботу з постраждалими від насильства здобувачами освіти; а також формує небайдуже ставлення здобувачів освіти до постраждалих осіб.

Практичний психолог і соціальний педагог закладу професійної освіти здійснюють психологічний та соціально-педагогічний супровід застосування заходів виховного впливу у групі, у якій стався випадок булінгу (цькування), зокрема: діагностику рівня психологічної безпеки та аналіз її динаміки; розроблення програми реабілітації для потерпілого (жертви) та її реалізацію із залученням батьків або інших законних представників малолітньої або неповнолітньої особи; розроблення корекційної програми для кривдника (булера) та її реалізацію із залученням батьків або інших законних представників малолітньої або неповнолітньої особи; а також консультативну допомогу всім учасникам освітнього процесу.

Крім практичного психолога та соціального педагога, значну роль в процесі профілактики та протидії булінгу в закладі професійної освіти грають його педагогічні працівники, насамперед майстри виробничого навчання та викладачі, які є класними керівниками. Майстер виробничого навчання закріплюється за кожною навчальною групою і здійснює індивідуальну та групову профілактичну роботу зі здобувачами професійної освіти разом з класним керівником.

Педагогічні працівники закладу професійної освіти зобов'язані сприяти розвитку здібностей здобувачів освіти, формуванню навичок здорового способу життя, дбати про їхнє фізичне і психічне здоров'я; а також захищати здобувачів освіти під час освітнього процесу від будь-яких форм фізичного та психологічного насильства, приниження честі і гідності, дискримінації за будь-якою ознакою.

Педагогічні працівники та інші особи, які залучаються до освітнього процесу, у разі отримання заяви або повідомлення про випадок булінгу (цькування) зобов'язані повідомляти керівництво закладу освіти про факти булінгу (цькування) стосовно здобувачів освіти, педагогічних, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу, свідком якого вони були особисто або інформацію про які отримали від інших осіб; вживати невідкладних заходів для припинення небезпечного впливу; а також звертатися (якщо потрібно) до територіальних органів (підрозділів) Служби у справах дітей та Національної поліції України.

Служба у справах дітей здійснює забезпечення безпеки здобувачів професійної освіти, стосовно яких надійшла інформація про жорстоке поводження з ними або загрозу їхньому життю чи здоров'ю, через: невідкладне оцінювання рівня їх безпеки спільно з уповноваженим підрозділом територіального органу Національної поліції, який діє в межах своїх повноважень, фахівцем із соціальної роботи або іншим надавачем соціальних послуг, представником закладу охорони здоров'я, у разі потреби із залученням інших фахівців; розв'язання питання щодо соціального захисту здобувача освіти, який став стороною булінгу (цькування), з'ясування причин, які призвели до випадку булінгу (цькування) та вжиття заходів для усунення таких причин.

Центр надання соціальних послуг та Центр соціальних служб у разі отримання заяви або повідомлення про випадок булінгу (цькування) здійснює оцінювання потреб сторін булінгу (цькування), визначає соціальні послуги та методи соціальної роботи, забезпечує психологічну підтримку та надання соціальних послуг здобувачам професійної освіти; а також надає соціальні послуги відповідно до державних стандартів соціальних послуг з урахуванням виявлених потреб сторін булінгу.

Підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України в питанні превенції та протидії булінгу: ведуть профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню здобувачами професійної освіти кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вживають в межах своєї компетенції заходи для їхнього усунення; планують і реалізують профілактичні заходи в освітньому середовищі щодо запобігання негативних явищ серед здобувачів освіти; беруть участь у профілактичних заходах щодо запобігання дитячій бездоглядності та правопорушенням серед здобувачів освіти; здійснюють інформування громадськості, щодо настання кримінальної та адміністративної відповідальності за вчинення булінгу (цькування); організовують проведення окремої наради із запрошенням фахівців соціальних служб, охорони здоров'я, освіти, прокуратури, громадських та інших організацій щодо обговорення та визначення напрямів профілактики вчинення здобувачами освіти нанесення самоушкоджень, які постраждали від булінгу; залучають представників громадських об'єднань, до проведення спільних інформаційно-профілактичних заходів до відзначення Дня боротьби зі цькуванням; проводять зустрічі з батьками та педагогами для розроблення механізму боротьби з булінгом, виявлення та запобігання його на ранніх етапах; а також інформують учасників освітнього процесу щодо контактних даних ювенальних поліцейських, психологів, гарячих ліній, куди можуть звертатися для отримання консультації, якщо стали жертвами або свідками булінгу.

Ефективним засобом профілактики булінгу в освітньому середовищі закладів професійної освіти є розвиток моральних цінностей здобувачів освіти. З цією метою у Білоцерківському інституті неперервної професійної освіти були виданий комплекс наукових та методичних видань, який складається з монографії [3], навчального посібника [2] та тренінгової програми [1] .

Таким чином, профілактика та протидія булінгу є комплексною проблемою, вирішення якої потребує спільних зусиль педагогічних працівників закладів професійної освіти та представників Служби у справах дітей та Національної поліції України.

Література

1. Пахомов І.В. Формування моральних цінностей здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти : тренінгова програма. Біла Церква : БІНПО. 2023. 132 с.
2. Пахомов І.В. Правове виховання здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти : навчальний посібник. Біла Церква : БІНПО. 2024. 123 с.
3. Пахомов І.В. Розвиток моральних цінностей здобувачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти : монографія. Біла Церква : БІНПО. 2025. 304 с.